

ПРАВДИВЕ УКРАЇНСЬКЕ СЕРЦЕ: ОЛЕКСАНДР РИБАЛКО

5 січня, у другу сумну річницю, згадуємо світлої пам'яті Олександра Рибалка – колегу, товариша, науковця, редактора, патріота-українця, біль утрати за яким не вгасає.

«ЛЮБОВІ ПЛОМІНЬ В ЧАСІ НЕ МАЛІЄ...»

Рецензія – відгук серця на книжку «Правдиве українське серце. Олександр Рибалко».

– К. : ВД «Простір», 2010. – 832 с.

Усяка людина є священна історія.

Ла Тур де Пен

У всіх людей одна є спільна мова – братерська любов.

Леся Українка

В початках сотворіння світу було Слово. В початках сотворіння нації теж повинне бути Слово.

Ліна Костенко

Ця книжка одразу привертає увагу читачів: обсяжний том приємного світло-бежевого кольору твердої обкладинки з гарними золотими літерами назви – це зовнішній естетичний імпульс, який посилюється внутрішнім та яскравим сердечним, духовним імпульсом – це книга пам'яті серця багатьох людей, які знали, шанували, любили за життя Олександра Рибалка – визначного сучасного українця, талановитого джерелознавця, історика культури, мовознавця, редактора, трударя-подвижника, присвячена річниці його відходу у Вічність.

З великою шаную й любов'ю до постаті Олександра Рибалка як представника української культурної еліти, який жертвовно шукав і безкорисливо утверджував Україну в Україні, а справою Життя обрав Слово-логос, Рідне Слово, був «людиною Слова» (за Святим Письмом), зводили цей духовний пам'ятник йому десятки людей, близьких по крові й духу, сучасники й однодумці, родина. Цією книгою на могилу дорогої людини вони поклали нев'янучий вінок пам'яті й вічної любові. Про це свідчить усе – і слова, і діла тих, хто прилучився до цієї благородної справи. Хай Господь воздасть усім добром і щедротами!

Чомусь моя душа одразу стрепенулася, коли погляд спинився на поетичному розділі: «Пори року – без Тебе. Переспіви печальної душі». Я з великим хвилюванням почала знайомство із книгою пам'яті з ліричної, інтимної поезії, яка відкрила мені безмежний дивосвіт Любові. «Зима», «Весна», «Літо», «Осінь» – це поетичні жмутки й водночас часові відрізки, що змінюються в природі, лишаючи незмінним біль серця дружини й друга (яка прекрасна тавтологія!), яке на незмінно високій ноті вселенської печалі оплакує відхід у вічність коханого («високого серцем і чолом») чоловіка.

Кожен рядок, кожне слово ніби волає до небес, молиться, ридає-голосить у часопросторі:

Пішов. Та я лишилася з тобою.

Печалі смак дивує і гірчить.

І я стаю великою журбою –

На цілий світ, на всенький білий світ.

І обіймаю тишу, мов блаженна,

Цілую пам'ять і останню мить.

Моя любове, ніжно бережена,

Ти не минеш: Всевишній сохранить.

Які високі почуття, яку вірну душу дружини переливають у свідомість читачів ці шляхетні слова! Ця поезія – свідчення особливого Божого дару: кохати й закарбовувати зблиски того святого почуття в поетичних рядках, в афористичних роздумах:

Немає вічного. Є вічність.

Так болісно до всього

Ідемо.

Далі зажурений погляд мимоволі спинається на прикінцевому розділі «Життєві миті у світлинах: Олександр Рибалко». Їх не так і багато, але вони часом красномовніші за будь-які слова, бо зафіксували зримий образ цієї благородної людини. Згадався мудрий вислів Шопенгауера: «Лише втративши що-небудь, ми усвідомлюємо цінність утраченого». Втрату людини не можна зрівняти ні з чим!

На превеликий жаль, я не знала за життя Олександра Рибалка особисто (лише по ділах і деяких друкованих працях), тому з великою цікавістю занурилася в його життєвий простір, вихоплений гарними світлинами – вони мені висвітлили, опрозорили красу людей, серед яких жив і з якими працював Олександр Леонідович, і його самого – батьків, рідних, Сашка в дитинстві, а також у юності, зрілості. Такий розумний погляд у Сашка-першокласника, такий романтично-закоханий – у день весілля з випускницею філологічного факультету Кам'янець-Подільського педагогічного інституту Катериною Боярчук...

Світлини відтворили миті щастя дружної родини Олександра Рибалка, задокументували його широку науково-просвітницьку, патріотичну, культурницьку діяльність, а також міжнародні зв'язки, творчі здобутки тощо.

Зміст книжки – багатий, глибокий, добре структурований, логічно вибудований, засвідчує велику шану до Олександра Рибалка – непересічної особи-

стості, багатогранної й талановитої, мислителя й патріота України, який прислужився рідному народові як «людина слова», як «людина культури» і, додамо, – людина чину.

Вражає кількість авторів книжки – до 40 осіб, серед них знані, високошановні в Україні Євген Сверстюк, Дмитро Степовик, Роксолана Зорівчак, Михайлина Коцюбинська, Лариса Масенко, представники інших країн: Микола Цап (Новий Сад, Сербія), Марія Чіжмарова (Словаччина), Наталка Бабіна (Білорусь) та інші – люди високих життєвих принципів, чії імена стали знаковими в сучасному науково-культурному просторі України.

Автори книжки вдихнули в неї свою духовно-моральну, інтелектуальну енергію, склавши зі своїх спогадів, почувань і вражень розмаїтій Рибалків світ, де все освячене Україною, де все присвячене Україні.

Справедливими й мудрими є слова Емерсона: «Істинний показник цивілізації – не рівень багатства й освіти, не розміри міст, а образ людини, яку виховує країна». Тому в усі часи всі народи намагалися виплекати «досконалу людину», за Святим Письмом. Сучасники і нащадки завжди прагнуть побачити велике в малому, розпізнати вічне у скороминущому, не прогледіти людину, аби «народний дух воскрес», за словом данського мислителя-богослова Грундтвіга.

Упорядники й видавці книжки сумлінно виконали величезний обсяг роботи, тому хочемо скласти сердечну подяку Ігорю Гиричу, Катерині Рибалко, працівникам редакції журналу «Дивослово» та Видавничого дому «Простір».

Відчувається, що ця книжка писалася з любов'ю, про яку я маю особливо пам'ятний і дорогий мені напис на подарованому п. Катериною примірникові:

Любові племінь в часі не маліє,
Любові племінь – вічний, як роса.

Видання «Правдиве українське серце. Олександр Рибалко» – класичний пропам'ятний збірник, взірць для наслідування всім, хто прагне до правди і краси, згармонізованих любов'ю, пам'яттю серця.

Архітектоніка книжки асоціюється з храмом, у якому оселилися Віра, Надія, Любов, а також, безумовно, Софійність. У ній захоплює розум і серце, краса і надійність підмурівку – це розділ «Праці Олександра Рибалка», представлений такими підрозділами: «Літературне та історичне джерелознавство», «Мовознавство», «Пам'яткоохоронна справа», «Проблеми соборності», «Культурна політика», а також «Листування О.Рибалка у справі міжнародних україномовних програм». Велику наукову вагу має ґрунтовний «Показчик публікацій Олександра Рибалка», в якому на 21 сторінці у хронологічному порядку подаються статті, публікації, коментарі, рецензії, переклади, укладання, упорядкування, підготовка до друку, наукове редагування протягом 1980–2009 рр. Читач знайде тут багатющу

інформацію про плідну творчу діяльність О.Рибалка. Діапазон його наукових зацікавлень не може не вражати: це імена П.Тичини, В.Свідзинського, Г.Нарбута, О.Білецького, Г.Хоткевича, С.Рудницького, М.Янчука у розділі «Літературне та історичне джерелознавство»; це роздуми про долю «найукраїннішої» літери «г», про доконечну потребу вдосконалення «Українського правопису» з конкретними пропозиціями щодо цього, відродження й повернення питомої лексики, про двоїну та інші мовознавчі проблеми – у розділі «Мовознавство».

Матеріали розділу «Пам'яткоохоронна справа» дають читачеві уявлення про те, як скрупульозно працював О.Рибалко з історичними документами, як переймався питаннями збереження й повернення в Україну матеріальних, духовних, культурних пам'яток. Про все автор пише науково, ґрунтовно, виважено, прискіпливо добираючи матеріал з метою служіння істині, а не на догоду чийсь кон'юнктурним інтересам.

Публіцистичної загостреності, актуальності й живого вогню патріотизму не бракує статтям, уміщеним у розділі «Проблеми соборності». Це пояснюється вболіванням О.Рибалка за долю українців і українства на ближніх і дальніх теренах, глибокою зацікавленістю мовно-культурною ситуацією етнічних українців за межами України.

Щодо розділу «Культурна політика», то він ніби логічно продовжує й доповнює попередні, бо в ньому вміщені матеріали на теми далеко не прості: стан сучасної україномовної преси, мова радіотрансляцій в Україну міжнародних радіостанцій, проблеми двомовності, русифікації.

Не можна не проїнятися великою повагою до наукових, публіцистичних, патріотичних ідей і справ О.Рибалка, все життя якого, без перебільшення, було самопосвятою Україні.

Згадалися прекрасні поетичні рядки К.Рибалко:

...Торкнуся серцем імені твого –
І стане небо наді мною вищим.

Дійсно, небо над Україною вивищується творчою енергією, оприявленою в праці її кращих синів і дочок.

Солідний розділ понад 800-сторінкового тому становлять статті багатьох учених різних наукових галузей, у яких як науковець працював і О.Рибалко, на вшанування його пам'яті. З ними він ішов непростими дорогами кінця ХХ – початку ХХІ ст., вибудовуючи високий купол храму культури України. Це про таких людей поетеса-християнка Тетяна Майданович пише: «Український народ-сіяч втілює Божий замисел України».

Спогади, роздуми, коментарі – це і багатогранний портрет нашого непересічного сучасника, і безцінний документ епохи, суспільно-політичного, науково-культурного життя та духовно-морального стану сьогочасної України, якій О.Рибалко присвятив усе своє творче життя «як ідейний працівник на інтелектуальній ниві». Чи можна описати словами

океан глибоких думок, море світлих, чистих почуттів, невичерпні живодайні джерела інформації про людину, яка пішла у вічність, але безсмертна своїми справами? Це – не так просто, як здається...

Автори спогадів називають О.Рибалка найдостойнішими словами-епітетами: «людина культури» (Євген Сверстюк), «взірець діяльної любові» (Елеонора Соловей), «промінчик людського тепла» (Роксолана Зорівчак), «він повертав історичну пам'ять народові» (Юрій Лоза), «з Божої ласки редактор» (Віталій Пономарьов), «не простий, не схожий ні на кого» (Тетяна Тимченко), «болів Україною» (Раїса Вітренко), «мав мужність бути собою» (Зоя Скринник), «людина світлої душі» (Ніна Несіна).

У кожній публікації ніби трепетно б'ється серце незабутнього Олександра Леонідовича, ніби пульсує активний, насичений ритм його творчого життя, відтак зримо вимальовуються яскраві, знакові постаті епохи, які, власне, й творили Україну вічну, про яку мріяли Михайло Грушевський, Іван Огієнко – усі істинні патріоти, зокрема «люди слова».

Читач сам зануриться в ці глибокі, унікально-сповідальні тексти, знайде свої особисті відкриття в долі й творчості цієї непересічної особистості, до якої якнайкраще допасовуються слова Євгена Сверстюка: «Але суть гри в сьогоднішньому наповнити світлом живу мить. Знайти її глибокий сенс, неповторний у короткому леті, ідеальний, як сон літнього ранку, і грати мить як останній акт» («Театр світу»).

Справді, є люди, яким Господь дарував милість «наповнити світлом живу мить, знайти її глибокий сенс». Таким був, є і лишиться в нашій пам'яті Олександр Рибалко, «знавець», «робоча бджола», «неімущий подвижник», «вірний собі», «діяльна натура» (Є.Сверстюк).

Знакові люди з особливою жертвовною любов'ю служать слову, рідній мові, культурі. Їхнє буття стає Текстом-Життям для тих, хто живе з ними в одночасі, для наступних поколінь. У Святому Письмі знаходимо особливе пошанування «людей слова», бо їхня місія особлива! «Слово – перше дзеркало духу», – стверджував геніальний Петрарка. Так звані господарі життя іноді прагнуть захопити, приватизувати не лише матеріальні багатства, але навіть духовні скарби народу, зокрема й слова, звуки рідної мови. Тоді на захист душі народу приходять «люди слова», подвижники, аскети, бо вони володіють творчою силою божественного слова-логоса, вони стають істинною елітою народу, адже їхнє служіння – жертва Любові. Вони торують шлях іншим...

Чи не найтрепетніший спогад під промовистою назвою «Непроминуше, дороге до болю» написала про чоловіка Катерина Рибалко, яка сповідується Богові й світу найсокреннішими словами:

«Мені було світло біля його світлого розуму.
Мені було затишно біля його шляхетної доброти.
Мені було надійно біля його чистої совісті.
Він був моїм Всесвітом...»

...Ця книжка – слово любові й пам'яті серця.

Згадується Григорій Сковорода: «Любов – джерело усякого життя».

Воістину: любов торує шлях у вічність кожному й усім нам.

Маємо берегти свої серця, бо, за словами Тетяни Майданович, «така буде нам Україна, які у нас будуть серця».

Знакові люди – це дар Божий, вони великі серцем і словом, вірою і справами. Через їхні серця Господь відкриває нам нелегкий шлях до України Вічної.

Мудрий Софокл сказав: «Багато великого є на світі, але немає нічого величнішого, ніж людина».

Святий апостол Павло мріяв про «нову людину» (Еф.4:24). Ці люди жили й живуть серед нас...

Їхній світ душі – національно вкорінений і всесвітньо звеличений, бо своїм серцем і духом знакові люди із хаосу творять вселенську гармонію і дарують її нам, своїм духовним нащадкам, творять логосферу України Вічної.

* * *

P.S. ...Сумно на серці моєму, адже за життя скромний і жертвовний трудівник на ниві слова О.Рибалко, крім звання заслуженого працівника культури України, не мав високих орденів-медалей. Дивно? Так.

Це – окрема й болюча тема «пошанування» за життя істинної еліти України...

Але ситуацію можна виправити. До другої річниці відходу у Вічність О.Рибалка пропонуємо висунути його ім'я, творчі здобутки на премію імені Івана Огієнка, якому він присвятив низку достойних справ, акцій, публікацій, зокрема, у «Пам'ятках України», 2007 р. започаткував рубрику «Рік Івана Огієнка» на сторінках «Дивослова», де вміщував такі актуальні сьогодні праці митрополита Іларіона, а також матеріали сучасних авторів, присвячені йому.

Віriamo, що нас підтримає широка громадськість, зацікавлена долею української гуманітаристики та її кращих представників.

Тоді й засяють золотим наверхам куполи Храму Культури України Вічної!

...А слова летять
Молитвою до Бога...
Та чи дійдуть, чи долетять?
Щаслива їм дорога.

Богдан Лепкий

Галина САГАЧ,
доктор педагогічних наук,
м. Київ

*Подаємо окремі фрагменти зі спогадів,
уміщених у книжці «Правдиве українське серце. Олександр Рибалко».*

Євген СВЕРСТЮК

...Не багатьох людей, які працюють на ниві культури, хочеться назвати – «людина культури». Часом така людина має і небагато публікацій, і невеликий розголос, але має чіткі поняття про явища культури і знає постаті, не просто згадувані в інертному переліку, а «викопані», такі, що несуть у собі важливі прикмети часу і середовища. Таких дослідників ми називаємо знавцями і робочими бджолами.

З Олександром Рибалком звела мене доля ще до того, як він став редактором «Пам'яток України». Видавництво «Знання» у 1991 р. записало у свій план видання нової книжки есеїв «Блудні сини України». Моє ім'я було не настільки значним, щоб могло конкурувати з іменами депутатів, чії виступи друкувалися в першу чергу. Коли зі скрипом надійшла моя черга у 1993 р., я познайомився з Олександром Рибалком, який зголосився бути редактором книги. Очевидно, йому заімпонувала вже перша сторінка, де у зверненні до читача було попередження: це перша книга в сучасній Україні, що засвідчує повернення до давнього «харківського» правопису. Якби не Олександр Рибалко, то хто у нас був готовий взятися за таку велику роботу? На превеликий жаль, верстка з його правками не збереглася. Але пам'ятаю, як моя дружина Валерія Вікторівна, працюючи над своїм психологічним словником, ретельно вивчала правки Олександра Рибалка.

З'ясувалося, що мій редактор пам'ятає, де, коли і що моє публікувалося, бо закордонні публікації його цікавили найбільше. Зрештою, той факт, що на початку 90-х він уже користувався словником Голоскевича, говорить багато. То була важка праця, оскільки більшість текстів було подано за правописом наших друкарів і витримати правописний стиль усїєї книжки – для того треба було мати стійкі навички правописання і неабияку працьовитість. Такі подвижники трапляються рідко, і то переважно з того покоління, що полюбляло старі видання. Вони готові даром працювати над книжкою, яка їм до

душі, і радіти зі свого внеску. Досить згадати нашу спільну працю над виданням другої в Україні моєї книжки «На святі надії» (1999). Ініціативу і труд узяв на себе Андрій Лівень, знаючи, що спонсорів нема – все на ентузіазмі. Олександр Рибалко попросив за свою працю (під 800 сторінок!)... італійсько-українського словника... То були неімущі подвижники, яким найкраща винагорода – добра, гарна праця і спілкування на позитивній хвилі.

...Для Олександра Рибалка естетичне й інтелектуальне задоволення важило більше, ніж матеріальне. Він жив у світі культури. Сімдесят чисел «Пам'яток України» – то витвір його любові. Здавалося б, таких людей завжди мало, і їх слід було б «на руках носити». На жаль, вони зовсім беззахисні перед хижакками на посткомуністичних угіддях.

...З такими українцями, з такими характерами, думалось мені, можна зробити зрушення в будь-якій галузі. Він один може протистояти десятима обережно-догідливим відгадувачам смаку читача, що звичайно починається з вихолощення тексту, а закінчується переходом на «общепонятний».

Інколи Олександр телефонував мені, щоб одвести душу. З його розповідей вимальовувалася картина посткомуністичного безгоспу, де залишилися «при ділі» колишні вислужники кон'юнктури, геть збайдужлі до всього живого, окрім діла корисливого. Ті лежачі каміння гальмують усякий живий рух, вічно вдають із себе щиро заклопотаних, завжди щось обіцяють, а потім скаржаться на брак коштів. Важко йому, діяльному, жилося в світі імітаторів, які нікого не люблять і нічого не хочуть. А вже щодо непролазних хашців постсовецького чиновництва, то тут у кожному слові було запитання. І закінчувалися ті розмови завжди тим самим: а треба йти, і попри все, і за всяких умов, допоки вистачить сил...

Добрий слід залишив по собі Олександр Леонідович, виразний слід. Його не переплутаєш з іншими і не забудеш.

Юрій ЛОЗА

...Дуже важко змиритися з утратою людини, яку знав і глибоко поважав. Тільки зараз, коли минув майже рік від того трагічного дня, відчуваєш масштаб такої втрати. Втрати не тільки моєї особистої, але, гадаю, і для всієї України в цілому. Якось уже повелося, що в людській свідомості існує стереотип, згідно з яким усе, що стосується заслуг перед державою чи народом, пов'язується виключно з персоналіями державних діячів, інших відомих людей – бізнесменів, артистів, спортсменів тощо. Серед них справді є чимало тих, хто працює на майбутнє нашої держави, але (вибачте за високопарність моїх слів) величі й процвітання Україна досягне тільки завдяки безкорисливій і самовідданій, яка часто межує з самопожертвою, праці тисяч, десятків тисяч таких людей, яким був Олександр Рибалко.

Познайомилися ми з паном Олександром 1996 року. «Пам'ятки України» набували тоді «рибалківського» стилю – із журналу, що опікувався лише проблемами охорони пам'яток (темою важливою, але вузькопрофесійною), ставали історико-

культурним загальноукраїнським часописом, популярність якого, незважаючи на фінансові проблеми, швидко зростала.

Серед авторів тієї пори ми бачимо глибоких знавців своєї справи, справжніх професіоналів – культурологів, істориків, архітекторів, мовознавців, археологів, фахівців інших галузей. Журнал став улюбленим для справжньої української еліти, для людей, які бачать шлях до відродження України через відродження духовності. І за цим усім стояв Олександр Рибалко, спочатку перший заступник головного редактора, а потім – головний редактор «Пам'яток».

Спокійної вдачі, не вельми багатий на слова, але за кожним із тих слів відчувався високий інтелект, глибокі знання. Я мав за велику честь співпрацювати з ним, долучаючись до його проектів...

Сподіваюся, що справа, яку робив Олександр Рибалко, не загине. Не повинна загинути, бо робила її людина високої моралі, учений і видавець, вклад якого у процес повернення історичної пам'яті своєму народові неоціненний.

Віктор АКУЛЕНКО

...Після Олександра Леонідовича закінчився цілий період у житті наукового часопису «Пам'ятки України: історія та культура». Завдяки його невтомній працелюбності, освіченості, енциклопедичності й відданості національно-культурній справі популярний часопис піднявся на високий науковий рівень європейського зразка. І залишався при цьому дохідливим і цікавим широкому читацькому загалові.

Такі, як він, обдаровані й моральні особистості, ненастанно працювали на національно-культурний Ренесанс і в роки крижаного застою, і в нову добу української незалежності. Пам'яті народу однаково дорогі полегли сини-воїни в бою і щоденні орачі за плугом, бо поле у них одне – майбутнє України. Як казав Б. Грінченко, патріотів у нас багато, от тільки робітників мало. Коли не стало О. Рибалка, ми

втратили великого трудівника на ниві української культури.

Олександр Леонідович належав до тих редакторів, у яких вітчизняна й міжнародна правнича проблематика не була забутою цілиною, якимось формальним і нецікавим предметом. Тільки тепер усвідомлюєш, як він делікатно міг скорегувати тему, запропонувати потрібний ракурс її висвітлення, що вже говорити про ювелірне редагування, а коли потрібно – й щадне «хірургічне» втручання, яке поглиблювало й філігранно відточувало авторський матеріал. А сам головний редактор залишався ніби остеронь, непричетний до статті, вже думав про інші наукові проекти. Ними він жив, реалізовував і вимагав – учив редакторський колектив завжди йти шляхом удосконалення.

Наталка БАБІНА

...Для багатьох українців Берестейщини пан Олександр Рибалко – насамперед перший український інтелектуал, який, будучи редактором впливового наукового часопису «Пам'ятки України» й підготувавши спеціальне «берестейське» число (№ 3–4, 2002), на повний голос і яскраво заговорив про проблему українськості Берестейщини, привернув до неї громадську увагу. Нехай то звучить як штамп, та значення виходу цього числа важко переоцінити. Причём не тільки для українців, а й для білорусів.

...Вихід «берестейського» числа «Пам'яток України» – виконаного на високому науковому рівні, ґрунтовного, виваженого, інформативного – став і нагадуванням про історичну справедливість, і міцною підтримкою для українського руху Берестейщини, і аргументом у суперечках з тими, хто забув (чи не хотів пам'ятати) про уроки історії. Він викликав у Білорусі величезну зацікавленість, його обмірковували, передавали з рук у руки. І цей інтерес не згас донині. Пригадую, як у минулому році

на зустріч із читачами до Береста я прихопила 8 примірників «берестейського» числа, що залишилися в мене. Вони розійшлися за секунди!..

Упевнена: в тому, що український рух на Берестейщині розвивається, що до нього долучається молодь, що молоді берестейці створюють українські сайти, що обговорення «На каком языке разговаривают местные в Брестской области» на форумі найбільшого інформаційного порталу Білорусі tut.by триває вже кілька років і має десятки тисяч коментарів – велика заслуга О. Рибалка.

Пан Олександр контактував із багатьма білоруськими науковцями, журналістами, письменниками, часто досилав їм книжки та часописи, а сам старався читати все, що входило в коло його зацікавлень. А цікавили його найрізноманітніші аспекти білоруської історичної науки, літератури, культури.

...Саме такими людьми, як Олександр Рибалко, і тчеться полотно національної культури та науки.

Раїса ВІТРЕНКО

...Не було такої сфери життя України, яка не цікавила б пана Олександра. Якось у розмові з ним я сказала, що мій син працює в МЗС і готує зараз матеріал для поїздки Міністра закордонних справ у Францію. Невдовзі по тому Олександр Леонідович зателефонував мені додому й запитав, чи можу я через сина передати Міністрові інформацію, що стосується наших із Францією відносин. Так чотири сторінки «Записки у справі можливого започаткування українських програм на РФі» стали частиною підготовленого до візиту матеріалу. А йшлося в «Записці...» про те, що з-поміж провідних західних радіомовників лише Міжнародне французьке радіо (РФі) ніколи не мало українських програм. Нині ця радіостанція підпорядкована Міністерству закордонних справ Франції і провадить мовлення двад-

цятьма мовами та кількома діалектами в різні країни світу (в кожному – їхньою мовою), а в Україну йдуть російськомовні програми по 10 станціях в FM-діапазоні. О. Рибалко назвав це «своєрідним зросійщенням із Заходу». В українські газети надходили численні листи з проханням започаткувати українськомовні передачі. Але цього немає й досі. У «Записці...» з педантичною точністю розкривається історія розвитку цієї проблеми, називаються дати зустрічей обох сторін і конкретних представників, які займалися цими питаннями, і навіть пропонуються 3 варіанти розв'язання його. Відчувається вичерпна обізнаність автора у цій справі, державницький підхід і глибока стурбованість тим, що Україну свідомо оминають і неохоче вписують у європейський простір, хоч вона знаходиться у центрі Європи.

Сергій ГРЕЧАНЮК

...У нашому спілкуванні не було минулого.

Ми не знали біографій один одного, не цікавилися ні звичками, ні побутовими обставинами, ні суто людськими схильностями. Я, звичайно, знав, що Катерина Рибалко – його дружина, але й про це почув не від нього, а від члена редколегії Лариси Масенко,

яка, нараджуючи її, тоді ще вчительку, в авторі «Уроку Української», нас і познайомила на одній із книжкових презентацій у Музеї літератури. Знав і те, що живуть Рибалки десь поза Києвом і змушені діставатися роботи електричкою, але, знову ж таки, знав лише тому, що й знайомство наше з Олександром

відбулося сльотавого осіннього вечора на приміському вокзалі, де він, зателефонувавши, призначив зустріч – аби передати щось для журналу.

Оте «щось» виявилось не його власним рукописом (статтю про двоїну запропонував пізніше, як і кілька дошкульних реплік), а цілою добіркою чужих матеріалів, роздрукованих документів і рукописних цитат:

– Ось подивіться, щось, можливо, знадобиться...

Ще й як знадобилося!

...Рибалко вмів знаходити рідкісні джерела й найкращих авторів – в Україні й поза нею, у дослідницьких інститутах і периферійних навчальних закладах, серед номенклатурних академіків і «тимчасово непрацюючих» нонконформістів. Знаходив не просто фахівців, а справжніх подвижників, для яких і публікація у ВАКівському виданні була не доконечною необхідністю перед захистом дисертації, а щасливою (попри злидненні гонорари) можливістю прислужитися більшій справі, власне – українству. Не безпам'ятній електоральній масі, не розсв'яченій еліті, серед якої незле почуваються і наші держбюджетні патріоти, а таки ж українству – радше уявному і майбутньому, аніж тому здрібнілому і збайдужілому, яке потроху призвичаюється до

підлеглого існування у позірно Українській державі. *Нема середовища*, і журналістське – не виняток: розбите на атоми. Ревниво й заздрісно ставимось, бува, навіть до тих, хто робить спільну справу: я сам один, я найкращий... Тому винятками є такі, як Олександр Рибалко. Була б його воля – всіх би одноступів підтримав, перезнайомив, залучив до співпраці. Адже ж телефонував не тільки мені:

– Я тут дещо знайшов. Ви ще з годину будете з себе?

Іноді відкладене передавав кимось, іноді на кілька хвилин забігав до редакції сам, а частіше наші «робочі наради» відбувалися в коридорах (щоб не відволікати колег) «Пам'ятко України».

Повторюю: ми не були друзями, і я надто мало знаю про світ його житейських радощів і прикросів. Так не випало нагоди, наприклад, бодай жартома запитати його – носія такого прізвища – про ставлення до вудки. Щось зупиняло. Відсувало, бач, на потім... Забулося й те, до якої станції він брав того давнього вечора у касі квиток. Але мені й досі здається, що я завжди, ще до особистого знайомства, знав про нього таки ж головне. Воно сподвигло його примножувати для розпоршеного і не завжди вдячного українства те, що Фукуяма називає соціальним капіталом.

Зоя СКРИННИК

...Напевне, в усіх спогадах про Сашка раз у раз траплятимуться слова «енциклопедична обізнаність». Не знаю, як це виходило, але маю стійке враження, що ця обізнаність у ньому вже була присутня у студентську його пору, коли мав заледве двадцять років: хоч би про що зайшла мова, у нього готова була власна оцінка, підкріплена цілою пірамідою фактів.

Оцінка та завжди була дуже критична і сповнена глибокого песимізму. Говорилося ж переважно про події в інтелектуальному та культурному житті, або про історичні події, або про книжки, що виходили колись чи вийшли щойно. Він до того завжди мав додати, що *не* вийшло, *не* сталося, або сталося не так, як треба, або сталося так, як треба їм, і як це вдарило по нормальних людях і справах, що робили й робилися всупереч цьому всьому. Завжди мене допикало й обурювало, що живе оцей чоловік, носячи такий величезний тягар у душі й не пускаючи туди ані промінчика надії. Хоча й зневірою цей його постійний стан назвати не можна. Це був ніби такий моральний чин: зібрати всі жалі України у своєму серці (тут Сашко б убивчо іронізував – не терпів ба-

нальщини) – і нести їх самому, самотньо, стоїчно. За виразом О. Шпенглера, «на безнадійному посту без надії, без спасіння – такий обов'язок».

Для нас із Михайлом він був і є дуже близьким другом. Але слова «втрата», «пішов», «нема» сьогодні не вкладаються ні в голову, ні в душу стосовно Сашка. Маю відчуття, що для нього самого мало значила фізична присутність на землі, серед цих речей, будинків, поїздів. Без жодного пафосу, дуже просто він жив у таких сферах, куди фізичне руйнування просто не сягає.

Був щасливий, бо, мабуть, ніколи в житті не зробив того, чого робити не бажав. Мало хто може похвалитися таким здобутком...

Подумки я й тепер блукаю з ним вулицями Києва, стежками ботанічного саду (як смішно, незграбно збігає він з круглого схилу, продовжуючи на бігу цитувати Зошенка: «А я ж був такий обережний!»). Сам ніколи не був обережний. Мав мужність бути собою, читай: *бути українцем* – тоді, коли це було принизливо й небезпечно.

Виявилось, що це і тепер небезпечно. Але Сашко не боявся. Ніколи не боявся.

Катерина РИБАЛКО

* * *
У мене післясвято. Вічне.
А дні, мов павутина, рвуться.
Перецвіли без тебе вишні
І вже достигли – аж сміються.

У них ще радість. В мене – безум.
У серці зашпори гарячі.
Ховаюсь в пам'ять...
терпну...
мерзну...

Сміються вишні!

Боже, плачуть...

* * *
Не вимолила. Не впросила.
Не повернуть. Не обійнять.
Між дальніх зір холодно-синіх
Господні дзвони гомонять.

Бездонне небо вчу напам'ять –
Навіки там схолов твій слід.
Живу: любов, свіча, і пам'ять,
І сіль невиплаканих сліз.

* * *
Мені сонце зцілює сльози.
Мені вітер співа колискові.
І малюють на шибках морози
Дивну казку твоєї любові.

У квітках твої очі побачу,
У дощах я твій голос почую.
І нічого конечність не значить:
Твоя ніжність отут, одесную.